

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**М. РЫСКУЛБЕКОВ атындагы
КЫРГЫЗ ЭКОНОМИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

**И. РАЗЗАКОВ атындагы
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК ТЕХНИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 08.19.593 диссертациялык кеңеш

*Кол жазма укугунда
УДК 346.1:621.31+658.114.5:005.334(043.3)*

Омурзакова Жаркын Талайбековна

**Электр энергетикасында мамлекеттик жөнгө салуу жана энергетикалык
компаниялардын кризистен чыгуу жолдору**

08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана кредит

**Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденүүгө диссертациянын
Авторефераты**

Бишкек – 2019-ж.

Диссертациялык иш И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин Өнөр жай экономикасы кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчиси:

Касымова Валентина Махмутовна,
экономика илимдеринин доктору, И. Раззаков
атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык
университетинин профессору

Расмий оппоненттер:

Джолдошева Тамара Юлдашевна
экономика илимдеринин доктору,
М. Рыскулбеков атындагы
Кыргыз экономикалык университетинин
профессору
Курманбекова Райкан Барктабасовна
экономика илимдеринин кандидаты, Кыргыз
Республикасынын Президентине караштуу
Мамлекеттик башкаруу академиясынын
доценти

Жетектөөчү уюм:

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин «Финансы» кафедрасы
Дареги: 720033, Бишкек ш., Фрунзе көч., 547

Диссертацияны коргоо 2020-жылдын 31-январында саат 14:00дө
М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин алдындагы
экономика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын
изденип алууга диссертацияны коргоо боюнча Д 08.19.593 диссертациялык
кеңештин отурумунда 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Тоголок
Молдо көч., 58 дарегинде болот.

Диссертация менен М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык
университетинин китепканаларында Бишкек ш., Тоголок Молдо көч., 58
дарегинде, диссертациялык кеңештин сайтында www.keu.kg. таанышууга
болот.

Автореферат 2019-жылдын 30-декабрында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы
э.и.к., доцент**

Г.С. Байтерекова

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу: Электр энергетика Кыргыз Республикасынын экономикасынын реалдуу секторунун жашоосун камсыз кылган маанилүү тармак болуп эсептелет, гидроэнергетикалык потенциалга бай – 142 млрд. кВтс, ал 10%га колдонулган.

Мамлекеттин энергетикалык саясатында электр энергиясына учурдагы жана келечектеги суроо-талапты камсыз кылуу; керектөөчүлөрдү энергия менен жабдуунун ишенимдүүлүгүн жана сапатын колдоо; энергияны алгылыктуу бааларда жана тарифтер боюнча жеткирүү жолу менен электр энергиясын керектөөчүлөрдү энергия менен жабдуу боюнча кызматтардын комплексин көрсөтүүдө электр энергетиканын коомдук функцияларын аткарууга өзгөчө маани берилет. «Электр энергетикасы жөнүндө» КР мыйзамдарына ылайык электр энергиясын бөлүштүрүү жана сатуу чөйрөсүндө атаандаштыкка жол берилген жана 1996-жылы Энергетикада жөнгө салуу боюнча мамлекеттик агенттик (мындан ары - Мамагенттик) түзүлгөн. Тармакта табигый монополиялардын болушу керектөөчүлөрдү энергия алып жүрүүчүлөргө тарифтердин көтөрүлүшүнөн, өндүрүүчүлөрдү энергия менен жабдуунун чыгымдарын кайра бөлүштүрүүдөн жана баа дискриминациясынын башка чараларынан сактоо үчүн аларды жөнгө салууну билдирет.

Түзүлгөн Мамагенттик тарабынан белгиленген тартипте энергия алып жүрүүчүлөргө тарифтер иштелип чыккан жана КР Өкмөтүнө берилген. Рынок экономикасы бар өлкөлөрдө сыяктуу КР Өкмөтү инфляцияга тарифтерди жогорулатуу жөнүндө чечим кабыл алган эмес. Мамагенттик узак убакыт бою акыркы керектөөчүлөр үчүн гана тарифтерди жөнгө салып келген, баа түзүүнүн ачык механизми жок жана коомчулукта тарифтик саясаттын ачыктыгы жөнүндө жана керектөөчүлөрдүн да, өндүрүүчүлөрдүн да кызыкчылыктарын эске алуу менен электр жана жылуулук энергиясына тарифтерди түзүүнүн методологиясын иштеп чыгуу жана бекитүү тууралуу маселе курч коюлган.

Азыркы убакта тарифтер электр энергиясынын наркынан төмөн, бул энергетика компанияларынын чыгашалуулугуна алып келди. ЖЭБде электр жана жылуулук энергиясын өндүрүүнүн чыгымдарын ГЭС электр энергиясын сатуудан түшкөн кирешенин жана берүүчү жана бөлүштүрүүчү компаниялардын төмөн берүү тарифтеринин эсебинен ички субсидиялоо бар.

Акыркы 10 жылда электр энергиясына тарифтик саясат социалдык багыттагы болуп эсептелет жана калк үчүн төмөн тарифтер өнөр жай жана аларга теңештирилген керектөөчүлөр үчүн бир топ жогору тарифтер менен субсидияланат, бул акырында өнөр жай продукциясынын жана калкка көрсөтүлүүчү кызматтардын кымбатташына жана атаандашуу жөндөмсүздүгүнө алып келет.

Диссертациялык изилдөөнүн темасы өлкөнүн отун-энергетикалык комплексинде баа жана тарифтик саясатты түзүү көйгөйлөрүнүн ар тараптуулугун жана өлкөнү социалдык-экономикалык өнүктүрүү менен жана

региондордогу калктын жашоо деңгээлин менен анын өз ара байланышын эске алуу менен актуалдуу болуп эсептелет.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктuu илимий багыттар, ири илимий программалар, билим берүү жана илимий мекмелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. КР электр энергетикасында мамлекеттик жөнгө салууну өркүндөтүү маселелери жана кыска мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү мезгилдерде энергия алып жүрүүчүлөргө тарифтик саясаттын негиздери 2014-2017-жылдарга КР орто мөөнөттүү тарифтик саясатында, 2014-2017-жылдарга ТӨУСТА, 2008-2010-жылдарга КР улуттук энергетикалык программасында, 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасынын улуттук стратегиясында чагылдырылган.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациянын максаты электр энергетикада мамлекеттик жөнгө салуунун илимий-негизделген жолдорун иштеп чыгуу жана энергия алып жүрүүчүлөргө экономикалык негизделген тарифтик саясатты жүргүзүү аркылуу энергетика компанияларды кризистен чыгаруунун жолдорун аныктоо болуп эсептелет.

Максатка жетүү төмөнкү милдеттерди кароону билдирет:

1) рынок экономикасынын шарттарында табигый монополиялардын ишин мамлекеттик жөнгө салуунун теориялык негиздерин изилдөө;

2) рынок экономикасынын шарттарында энергия алып жүрүүчүлөргө тарифтик саясатты түзүүнүн методологиялык негиздери изилдөө;

3) электр энергетика ишканаларынын финансылык-экономикалык ишине мониторингдин көрсөткүчтөрүнүн системасын жана критерийлерин иштеп чыгуу;

4) жүргүзүлүп жаткан тарифтик саясат боюнча мамлекеттик жөнгө салууга жана анын энергетика компанияларынын финансылык-экономикалык ишине таасирине баалоо жүргүзүү;

5) керектөөчүлөрдүн категориялары боюнча электр энергиясына экономикалык негизделген тарифтердин божомолун иштеп чыгуу;

6) электр энергетика ишканаларын кризистик абалдан чыгаруу боюнча чараларды жана электр энергиясына акылга сыярлык тарифтик саясат жүргүзүүнү негиздөө;

7) электр энергетика ишканаларын жана бүтүндөй тармакты жөнгө салуу жана башкаруунун уюштуруу түзүмүн карап чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы изилдөө жүргүзүү процессинде биринчи жолу төмөнкү жыйынтыктарга жетишкендигинде турат:

- табигый монополиялардын ишин жөнгө салуунун маңызы, принциптери жана жолдору такталды жана рынок экономикасынын шарттарында электр энергетикада мамлекеттик жөнгө салуунун талаптары аныкталды;

- өздүк наркты эсептөөнүн жана электр энергиясына тарифтик процессти калыптандыруунун методологиясы аларга экономикалык жактан негизделген тарифтерди аныктоо менен өркүндөтүлдү;

- электр энергетика ишканаларынын ишинин натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү үчүн кошумча негизги финансылык-экономикалык көрсөткүчтөр киргизилди;

- техникалык-экономикалык жана финансылык-чарбалык көрсөткүчтөр боюнча электр энергетика ишканаларынын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугунун абалына баа берилди;

- электр энергетика ишканаларынын чыгашасыздык принцибин сактоодо керектөөчүлөрдүн категориялары боюнча электр энергиясына экономикалык жактан негизделген тарифтерге божомол жүргүзүлдү;

- электр энергетика ишканаларынын кризистик абалдан чыгаруу чарасы катары чыгымдарды кыскартууда киреше жана пайда негизделди;

- электр энергиясына экономикалык жактан негизделген тарифтик саясатты жүргүзүү үчүн тарифтик процесс, ошондой эле баа түзүүгө таасир эткен тышкы жана ички энергетикалык саясат өркүндөтүлдү.

Иштин практикалык маанилүүлүгү электр энергетика ишканаларынын финансылык-экономикалык ишмердүүлүгүн мамлекеттик жөнгө салуунун сунушталган системасы жана энергия алып жүрүүчүлөргө тарифтерди түзүүнүн методологиясын өркүндөтүү 2019-2023-жылдарга орто мөөнөттүү жаңы тарифтик саясатты иштеп чыгууда, финансылык жакшыртуу боюнча КР Өнөр жай, энергетика жана жер казынасын пайдалануу мамлекеттик комитетинин алдындагы Энергетика жана экономика илим изилдөө институтунда иштелип чыккан 2030-жылга чейин отун-энергетикалык комплексти өнүктүрүү концепциясынын долбоорунда, И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин «Өнөр жай экономикасы» кафедрасынын «2021-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасынын өнөр жайынын социалдык-экономикалык көйгөйлөрү» темаларын иштеп чыгууда колдонууга сунушталды.

Алынган жыйынтыктардын экономикалык маанилүүлүгү. Диссертациядагы электр энергетиканы мамлекеттик жөнгө салуу ну өркүндөтүү боюнча иштелип чыккан сунуштамалар электр энергетика ишканаларын кризистик абалдан чыгуунун жолдорун аныктоого жана электр энергиясына акылга сыяптык тарифтик саясатты жүргүзүүгө багытталган. Жыйынтыктары Кыргыз Республикасынын отун-энергетикалык комплекс чөйрөсүндөгү мамлекеттик бийлик органдары жана электр энергетика компаниялары тарабынан колдонулушу мүмкүн.

Коргоого алынып чыккан негизги жоболор:

1. Электр энергиясын өндүрүү жана сатуу, электр энергетика ишканаларын лицензиялоо, мамлекет тарабынан жөнгө салынуучу энергия алып жүрүүчүлөргө экономикалык негизделген тарифтик саясатты жүргүзүү чөйрөсүндө либералдаштыруу жана атаандаштык үчүн шарттарды түзүү менен энергетикада мамлекеттик жөнгө салуучуну киргизүү негизделди.

2. Чыгымдарды жана жоготууларды ченемдик ченемдик деңгээлге чейин кыскартуу жана акыркы керектөөчүлөр үчүн экономикалык негизделген тарифтерди киргизүү аркылуу эл аралык практиканы эске алуу менен

экономикалык негизделген тарифтик саясатты түзүүнүн методологиясын өркүндөтүүнүн методологиясы негизделди.

3. Энергетика компанияларынын ишинин натыйжалуулугун комплекстүү баалоо үчүн жана ички субсидиялоо практикасын жана каражаттарды адилетсиз кайра бөлүштүрүүнү жоюу үчүн финансылык-экономикалык негизги көрсөткүчтөрдү толуктоо.

4. Энергетикалык компанияларда финансылык кыйынчылыктардын бар же жок экендигин аныктоого, алардын себептерин ачууга жана бул себептерди жоюу боюнча иш-чараларды белгилөөгө мүмкүндүк берген финансылык туруктуулук, төлөм жөндөмдүүлүгү, ликвиддүүлүк жана рентабелдүүлүк сыяктуу көрсөткүчтөр боюнча КР энергетика компанияларынын финансылык-чарбалык ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун талдоонун жана комплекстүү баалоонун жыйынтыктары.

5. Пайда алууга жана келечекте өнүгүүгө мүмкүнчүлүк берген, энергетика компанияларынын ишмердүүлүгүнүн чыгашасыздыгын аныктоо методологиясын колдонуу менен керектөөчүлөрдүн категориялары боюнча электр энергиясына экономикалык негизделген тарифтерди божомол эсептөөлөрдүн жыйынтыктары.

6. Антикризистик чаралар катары «ЭС» ААКнын материалдык чыгымдарын - 45%, ошондой эле бардык энергетика компаниялары боюнча ЭТФ 15%га кыскартуу боюнча чараларды аныктоо менен кирешелердин өсүшүн божомол эсептөөлөрдүн жана чыгымдарды кыскартуунун жыйынтыктары.

7. Мамлекеттик заказдын негизинде энергия керектөөнү божомолдогон жана алынган маалыматты берген керектөөчүлөрдүн институтун түзүү; монополисттердин эксплуатациялык жана инвестициялык ишмердүүлүгүнө техникалык-экономикалык аудитке заказы бар кесипкөй эксперттердин тобун түзүү жана өндүрүүчүлөрдүн жана энергия алып жүрүүчүлөрдү керектөөчүлөрдүн кызыкчылыктарынын балансын сактоо менен тарифтик саясатка коомдук угууларды жүргүзүү жолдору менен тарифтик процессти өркүндөтүү.

Издөнүүчүнүн жеке салымы: Илимий изилдөөнүн жүрүшүндө диссертант тарабынан илимий-экономикалык талдоо жүргүзүлдү жана илимий жана публицистикалык материалдарды, статистикалык жыйнактарды ж.б. изилдөөнүн негизинде республиканын энергия алып жүрүүчүлөрүнө тарифтик саясатты жөнгө салууга баа берилди. Теориялык-методикалык аспектилер тарифтик саясатты жөнгө салуу боюнча механизмдерди жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу үчүн негиз катары кызмат кылды жана институционалдык реформаларды өркүндөтүү боюнча уюштуруу жана Кыргыз Республикасынын энергетикалык секторун жөнгө салууда жана өнүктүрүүдө чет элдик тажрыйбаны пайдалануу механизмдери иштелип чыкты.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Негизги жоболор жана жыйынтыктары эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда баяндалды жана талкууланды:

«Государственное регулирование энергетики Кыргызской Республики», Бишкек ш., КМТУ, 2014-жылдын 23-майы;

«Оценка использования топливно-энергетических ресурсов и пути оптимизации топливно-энергетического баланса Кыргызской Республики», Москва ш., 2019-жылдын 27-28-февралы;

«Проблемы обеспечения финансовой устойчивости, платежеспособности и ликвидности энергетических компаний Кыргызской Республики» Пенза ш., 2019-жылдын 15-марты.

Мындан сырткары, диссертациянын негизги жоболору энергетикалык компаниялардын чыгымдарды оптималдаштыруу жана алардын ишинин натыйжалуулугуна жана финансылык туруктуулугуна мониторинг жүргүзүү боюнча практикасына киргизилет.

Жарыяланган эмгектердеги диссертациянын жыйынтыктарын чагылдыруунун толуктугу. Диссертациянын темасы боюнча 8 макала жарыяланды жана 2030-жылга чейин КР энергетика саясатынын концепциясынын илимий негиздерин 13 б.б. көлөмүндө жарыялоого катышты.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертация 174 бетте жазылган, үч главадан, киришүүдөн, корутундудан жана 69 аталыштагы колдонулган булактардын тизмесинен турат. Ошондой эле 23 таблица жана 41 сүрөт көрсөтүлгөн.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу негизделет, диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы ачып берилет, максаттары жана милдеттери аныкталат, диссертациялык иштин методологиялык жана теориялык негизи, илимий жаңычылдыгы жана практикалык маанилүүлүгү ачып берилет, коргоого чыгарылуучу негизги жоболор, изденүүчүнүн жеке салымы, изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы, диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылтуунун толуктугу, диссертациянын түзүмү жана көлөмү көрсөтүлгөн.

Диссертациянын «Электр энергетикасын мамлекеттик жөнгө салуунун теориялык жана методологиялык негиздери» деген биринчи главасында экономиканын монополиялык тармактарынын теориялык негиздерин, маңызын жана принциптерин негиздөө боюнча чет элдик жана ата мекендик илимпоздордун жана ар түрдүү агымдардын илимий-изилдөө эмгектери изилденди. Ар түрдүү агымдарды изилдөө көрсөткөндөй, экономиканы жана жалпы коомду өнүктүрүүдө мамлекеттин ролу, экономикалык ойдун тарыхы ырастагандай, дайыма инсан менен мамлекеттин кызыкчылыктарынын өз ара мамилелеринин призмасы аркылуу каралган.

Экономиканы мамлекеттик жөнгө салуу теорияларынын ичинен үч ири теория бөлүнүп турат, алар: неоклассикалык, кейнстик жана институционалдык. Алардын ар бири мамлекеттин экономикалык чөйрөсүнө

мамлекеттик жөнгө салуунун сунушталган масштабдары боюнча айырмаланат. Аларда мамлекеттик жөнгө салуунун маңызы, мазмуну, функциялары, методдору, механизмдери жөнүндө эч кандай түшүнүк болгон эмес. Бул ар түрдүү мектептердин өкүлдөрүнүн мамлекеттик жөнгө салуунун ролуна жана экономикада зарылдыгына карата көз караштарынын ар башка болушу менен түшүндүрүлөт. Экономикага мамлекеттик кийлигишүү проблемасы рынок мамилелери орногон жана капиталисттик коом калыптанган мезгилде келип чыккан. Экономикалык ойдун өкүлдөрүнүн көз караштарын талдоо экономикада, анын ичинде электр энергетика чөйрөсүндө мамлекеттин ролун түшүнүүгө көмөк көрсөттү. Жашоонун ар түрдүү чөйрөлөрүндө электр энергетиканын коомдук маанилүүлүгү мамлекеттик жөнгө салуунун максаттарын жана милдеттерин аныктайт. Жүргүзүлгөн талдоонун негизинде электр энергетикада мамлекеттик жөнгө салуунун маңызы, максаттары, милдеттери жана артыкчылыктары түзүлдү, ал табигый монополиялардын иши менен ажырагыс байланышкан, бул тармактын ишинде дайыма мамлекеттин болушун шарттайт. Энергияны ташуу, бул чөйрөдө инфраструктуранын иштөө жөндөмдүүлүгүн камсыз кылуу маселелери аталган чөйрөлөрдө либералдуу өзгөртүүлөрдү жүргүзүүнүн объективдүү татаалдыгынан, башкысы – алардын туруктуу иштешин камсыз кылуу зарылдыгынан улам мамлекеттин контролунда калууда.

Энергетикалык коопсуздук чөйрөсүндө электр энергетиканы жөнгө салуу төмөнкү максаттар үчүн керектүү көлөмдө электр энергиясын үзгүлтүксүз жеткирүүнү камсыз кылууга багытталган [Трачук, А. В. Особенности государственного регулирования олигополии // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета имени академика М. Ф. Решетнева. 2010. – 207-б.]:

- ишканалардын берилген технологиялык режимдерде иштөөсү;
- турак жай-коммуналдык чарбанын кадимкидей иштөөсү;
- мамлекеттик башкаруунун функцияларын туруктуу пайдалануу;
- укук тартибин коргоону камсыз кылуу жана өлкөнүн коргоо жөндөмдүүлүгүн колдоо үчүн.

Социалдык чөйрөдө коомдук маанидеги максаттарга жетүү үчүн электр энергетиканы жөнгө салуунун максаттары болуп заманбап үй чарбасынын негизги керектөөлөрүн канааттандырууга мүмкүндүк берген санда жана шарттарда калкка электр энергиясын жеткирүүнү камсыз кылуу, негизги социалдык инфраструктуранын объектилерин (ооруканалар, мектептер, бала бакчалары ж.б.) үзгүлтүксүз жабдуу эсептелет.

Жөнгө салынбаган электр энергетиканын ишинин дүйнөлүк тажрыйбасы мамлекеттик жөнгө салууну киргизүү зарылдыгы жөнүндө корутунду чыгарууга мүмкүндүк берет жана бул тармакта либералдаштыруу дана атаандаштыкты өнүктүрүү менен байланыштуу. Электр энергиясынын атаандаш рыногу 1990-жылы Англияда жана Уэльсте пайда болгон, ал эми 1991-жылы Норвегия дүйнөдө электр энергиясынын рыногуна чектелбеген атаандаштык режимин койгон [Костицина, К. В. Зарубежный опыт реформирования энергетики. Европейский союз. Вестник Удмуртского университета [Текст] / К. В. Костицина, А. А. Костицина – Н.: 2012. – 46-б.]. Андан кийинки он жылдыкта электр энергетика тармагын

либералдаштыруунун бул жолуна көптөгөн башка мамлекеттер турушкан. Ошентип, электр энергетиканын реформасы – дүйнөлүк экономиканын өнүгүүсүнүн заманбап тенденцияларынын бири. Ал кокустан эмес, тармакта акыркы эки-үч он жылдыкта гана түзүлгөн бир катар шарттардын айкалышынан улам келип чыккан. Белгиленген өбөлгөлөр бүтүндөй электр энергетикалык тармакты радикалдуу түрдө өзгөртүп түзүү керектигин аныктады. Натыйжада өткөн кылымдын аягында чет мамлекеттердин көпчүлүгү концепциялар иштелип чыкты жана электр энергетика секторун түзүмдүк реформалоону ишке ашыруу боюнча алгачкы кадамдар көрүлгөн.

Батыш өлкөлөрдөгү энергетиканы реформалоодон айырмаланып, Кыргыз Республикасында аны мамлекеттен ажыратуу жана менчиктештирүү бардык тармакты акциондоштуруудан башталган – «Кыргызэнерго» АК түзүлгөн жана андан кийин гана иш-милдетинин белгиси боюнча (генерация, берүү жана бөлүштүрүү) өзгөртүп түзүлгөн, атап айтканда, «Кыргызэнерго» 80,4% мамлекеттик акциялардын пакетине ээ, электр энергиясын өндүрүү, берүү жана бөлүштүрүү боюнча бир катар энергетикалык компанияларга бөлүнгөн. Тармактын бул иштөө системасы АБП, директорлор кеңеши жана аткаруу дирекциясын күтүүгө чыгымдар өскөн, негизги фонддорду техникалык кайра жабдууга жана модернизациялоого, жаңы генерациялоочу кубаттуулуктарды киргизүүгө жана жалпысынан экономиканын реалдуу секторун жана калкты электр энергиясына озунган суроо-талабын камсыз кылууга жеке каражаттар жетишсиз жана шарттарда өзүнүн натыйжасыз экендигин көрсөттү.

Советтик мезгилден кийинки мейкинде алгачкы мамлекеттик жөнгө салуучу органдардын бири Кыргыз Республикасында түзүлгөн. Анын максаттары, функцияларын жана милдеттери 1997-жылы «Электр энергетикасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен кабыл алынган. Өндүрүүчүлөрдүн да, керектөөчүлөрдүн да кызыкчылыктарынын балансын сактоо менен энергия алып жүрүүчүлөргө тарифтерди жөнгө салуу башкы функциялардын бири катары аныкталган.

Ушуга байланыштуу КР энергетикасын жөнгө салуу боюнча мамлекеттик агенттик керектөөчүгө чейин өндүрүү, берүү жана бөлүштүрүү боюнча айрым энергетикалык компанияларды өзгөртүп түзгөн жана иштеген шарттарда электр жана жылуулук энергиясына тарифтерди иштеп чыгуу боюнча чараларды көргөн. Жыйырма жылдан кийин гана Мамагенттик эл аралык эксперттерди тартуу менен Электр энергиясынын өздүк наркын аныктоо жана тарифтерди түзүү методикасын иштеп чыккан жана 2016-жылдын 24-ноябрындагы № 4 буйругу менен бекиткен.

Белгилей кетүү керек, ушул методологияга ылайык ОЭКти жөнгө салуу боюнча мамагенттик электр энергетика компаниялары тарабынан берилген чыгымдардын негизинде тарифти түзөт жана коет. Бул чыгымдардын аныктыгын компаниялар өздөрү гана ырастайт. Иштин анык абалын ачып көрсөтүүгө жөндөмдүү башка маалымат булактары жок. Республикада монополияга каршы мыйзамдарда жазылган институттар жана жол-жоболор

жок, алар жөнгө салуучуну ОЭКтин субъекттеринин эксплуатациялык жана инвестициялык ишмердүүлүгү жөнүндө билим менен камсыз кылмак. Ушуга байланыштуу тарифтик процессти өркүндөтүүнү сунуштайбыз. Андан башка жөнгө салуучу орган ар бир монополисттин ишин контролдоого мүмкүнчүлүгү жок. Анткени Кыргыз Республикасындагы жөнгө салуучу кызматкерлердин штаттык санына караганда ОЭКтин субъекттери көп, мында кесиптик компетенциясынын табигый чектөөлөрү жөнүндө сөз жок.

Энергия менен жабдуу боюнча кызматтардын сапатын жана Кыргыз Республикасынын энергетика системасынын субъекттеринин натыйжалуу иштешин көзөмөлдөө үчүн ОЭКти жөнгө салуу боюнча мам агенттик электр энергетика секторунда натыйжалуулуктун негизги көрсөткүчтөрү жөнүндө жобо иштеп чыккан жана бекиткен. Негизги көрсөткүчтөр (ННК) жоготуулардын натыйжалуулугун, керектөөчүлөрдү өчүрүүлөрдүн санын, өчүрүүлөрдүн узактыгын, электр менен жабдууну калыбына келтирүүнүн орточо убактысы, керектөөчүлөрдү пландан тышкары жана пландуу өчүрүүлөрдү өлчөөгө багытталган [Электр энергетикалык сектордо натыйжалуулуктун негизги көрсөткүчтөрү жөнүндө жобону бекитүү тууралуу [Текст]: Кырг. Респ. Өкмөтүнө караштуу ОЭКти жөнгө салуу боюнча мамлекеттик агенттиктин 2016-жылдын 10-ноябрындагы № 150 буйругу – 2016.- 12-б.].

Белгилей кетүү керек, жогоруда келтирилген ННК жөнгө салуучунун иш-милдеттерин толук чагылдырбайт, ал тарифтерди жана чыгымдарды оптималдаштыруу боюнча чараларды негиздөө үчүн энергетикалык компаниялардын финансы-чарба ишмердүүлүгү жөнүндө толук маалыматка ээ болууга тийиш. Өндүрүү системасынын иши жогорку деңгээлдеги натыйжалуулукка жана республиканын энергетика секторундагы ишканалардын финансы-экономикалык туруктуулукка ээ болуусу үчүн компаниялардын абалына кылдат талдоо жүргүзүү керек. Ушуга байланыштуу ОЭКти жөнгө салуу боюнча мам агенттик ННКны финансылык туруктуулуктун, рентабелдүүлүктүн, өтүмдүүлүктүн финансы-экономикалык көрсөткүчтөрү менен толуктоого тийиш, бул алардын ишинин натыйжалуулугун ачык көрсөтөт.

«Кыргыз Республикасынын электр энергетикалык компанияларынын финансы-экономикалык ишмердүүлүгүн жөнгө салуунун абалын талдоо жана баалоо» деген экинчи главада Кыргыз Республикасынын электр энергетика секторун башкаруунун жана жөнгө салуунун түзүмү изилденди, Кыргыз Республикасынын 2014-2018-жылдарга электр энергиясына тарифтик саясатына талдоо жүргүзүлдү жана 2015-жылдан тартып 2018-жылга чейин энергетика компанияларынын финансы-чарбалык ишмердүүлүгүнө баа берилди.

Диссертациялык изилдөөнүн объекти болуп бюджет түзүүчү жана КР экономикасынын реалдуу секторунун социалдык маанилүү сектору болуп эсептелген электр энергетика ишканаларынын ишин мамлекеттик жөнгө салуу системасы эсептелет.

Изилдөө предмети болуп электр энергетика ишканаларынын ишмердүүлүгүн жөнгө салуу жана электр энергиясына тарифтик саясатты

түзүү боюнча мамлекеттик саясатты түзүүнүн теориялык, методикалык жана практикалык аспектилері эсептелет.

Изилдөөнүн методдору жана материалдары. Изилдөөнүн негизги методдору болуп КР энергетикалык компаниялардын ишине системалуу, логикалык, графикалык салыштырма жана экономикалык-статистикалык талдоо эсептелет. Изилдөөнүн методологиялык негизи катары КР Өкмөтүнө караштуу ОЭКти жөнгө салуу боюнча мамагенттиктин маалыматтары, КР энергетикалык компаниялардын жылдык отчеттору, ОЭКтин субъекттеринин ишин жөнгө салуучу ченемдик материалдар колдонулат.

Кыргыз Республикасынын энергетикасына реформаларды жүргүзүүгө чейин коомдук функцияларды «Кыргызэнерго» АКсы вертикалдуу-интеграцияланган компания жүргүзүп келген, ал табигый монополист болуп туруп жана электр энергетикалык тармактын бардык активдерине ээ болуу менен анда акыркы керектөөчүгө чейин электр энергиясын өндүрүү, берүү жана бөлүштүрүү өзгөчө укугу бар болгон. Акыркы керектөө үчүн тарифтер мамлекет тарабынан жөнгө салынган, ошондуктан баа түзүүнүн ачык механизми болгон эмес. Мунун баары өзүнүн чыгымдарын көбөйтүүгө жана «Кыргызэнерго» АКсына кызматтардын сапатсыз түрлөрүн көрсөтүүгө алып келди.

Электр энергиясын өндүрүү жана керектөө секторунда рынок шарттарында атаандаштык болбогон жагдайда реформа жүргүзүү талап кыланды. Ошондуктан 1997-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан «Кыргызэнерго» АКсын мамлекеттен ажыратуу жана менчиктештирүү» программасы иштелип чыккан жана кабыл алынган, ага ылайык үчүнчү этапта 2002-жылы «Кыргызэнерго» АКсы иш-милдеттери боюнча бөлүнгөн жана керектөөчүгө чейин электр энергиясын өндүрүү, берүү жана бөлүштүрүү боюнча жети ААК түзүлгөн.

Бүгүнкү күндө республиканын энергетика секторун башкаруу жана жөнгө салуу схемасы «Энергетика жөнүндө» жана «Электр энергетика жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык төмөнкүдөй аныкталган:

- энергетика чөйрөсүндөгү саясатты иштеп чыгуу боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган (КР Өнөр жай, энергетика жана жер казынасын пайдалануу мамлекеттик комитети);
- энергетика чөйрөсүндөгү көзөмөлдөө жана контролдоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган (КР Өкмөтүнө караштуу Экологиялык жана техникалык коопсуздук боюнча мамлекеттик инспекция);
- отун-энергетикалык комплексти жөнгө салуу боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган (КР Өкмөтүнө караштуу Отун-энергетикалык комплексин жөнгө салуу боюнча мамлекеттик агенттик);
- «Улуттук энергетикалык холдинг компаниясы» ААК – энергетика тармагын башкарууну реформалоо максатында КР Өкмөтүнүн 2016-жылдын 6-январындагы № 4 токтому менен түзүлгөн.

Кыргыз Республикасынын 2014-2018-жылдар мезгилинде электр энергиясына тарифтик саясатты талдоо көрсөткөндөй, 2014-жылдан тартып 1 кВтс электр энергиясынын наркы акыркы керектөөчүлөр үчүн тарифтер мурдагы деңгээлде калган учурда өскөн (1-табл.).

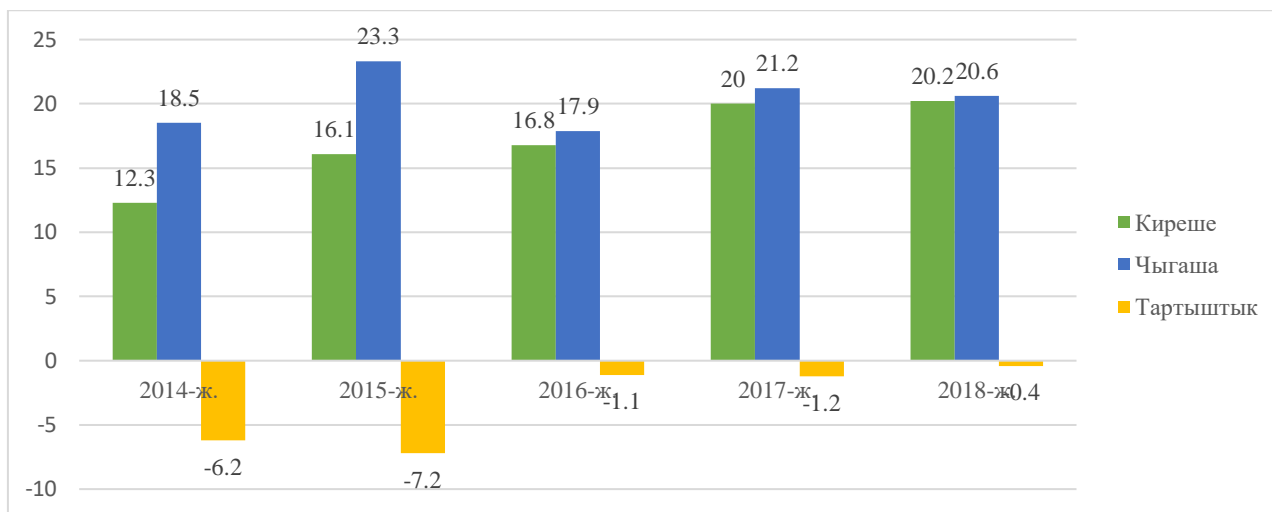
1-таблица. 2014-2018-жылдар мезгилинде 1 кВтс электр энергиясынын жана орточо коюлган тарифтин наркынын салыштырма талдоо

Чыгымдар статьясынын аталышы	2016- жыл (факт)	2015- жыл (факт)	2016- жыл (факт)	2017- жыл (факт)	2018- жыл (факт)
Электр энергиясын иштеп чыгаруу, а.и.	0,55	0,98	0,51	0,51	0,52
- ГЭСте	0,17	0,13	0,11	0,12	0,14
- ЖЭБде	3,64	4,11	2,59	2,96	3,36
Берүү	0,15	0,15	0,16	0,30	0,23
Бөлүштүрүү	0,50	0,49	0,53	0,57	0,58
КНС жана СС	0,08	0,14	0,08	0,10	0,09
Техникалык жоготуулар	0,15	0,22	0,11	0,13	0,12
<i>Бардыгы</i>	<i>1,44</i>	<i>1,98</i>	<i>1,40</i>	<i>1,61</i>	<i>1,55</i>
<i>Орточо коюлган тариф</i>	<i>0,97</i>	<i>1,28</i>	<i>1,36</i>	<i>1,39</i>	<i>1,37</i>
<i>Тарифтин тартыштыгы</i>	<i>-0,47</i>	<i>-0,7</i>	<i>-0,04</i>	<i>-0,22</i>	<i>-0,18</i>

Булагы: ОЭКти жөнгө салуу боюнча маагентактик маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлдү

Жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, 2014-2018-жылдары 1 кВтс электр энергиясынын наркы 0,11 кВтс же 7,6 %га өстү, анын ичинде:

- электр энергиясын иштеп чыгаруу 0,03 кВтс же 5,4%га төмөндөгөн;
- электр энергиясын берүү 0,08 кВтс же 53,3 %га көбөйгөн;
- электр энергиясын бөлүштүрүү 0,08 кВтс же 16 %га көбөйгөн;
- салыктар 0,01 тыйынга же 12,5 %га көбөйгөн;
- жоготуулар 0,03 кВтс же 20 %га төмөндөгөн.

2-сүр. 2014-2018-жылдар мезгилинде энергетика системасында финансы-экономикалык көрсөткүчтөр (млрд. сом)

Булагы: ОЭЖти жөнгө салуу боюнча мамагенттиктин маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлдү

2014-2018-жылдары орточо коюлган тариф 0,40 кВтс же 41,2%га көбөйгөн. Жыйынтыгында тарифтин тартыштыгы түзүлгөн, ал 2018-жылы 0,18 кВтсны түздү.

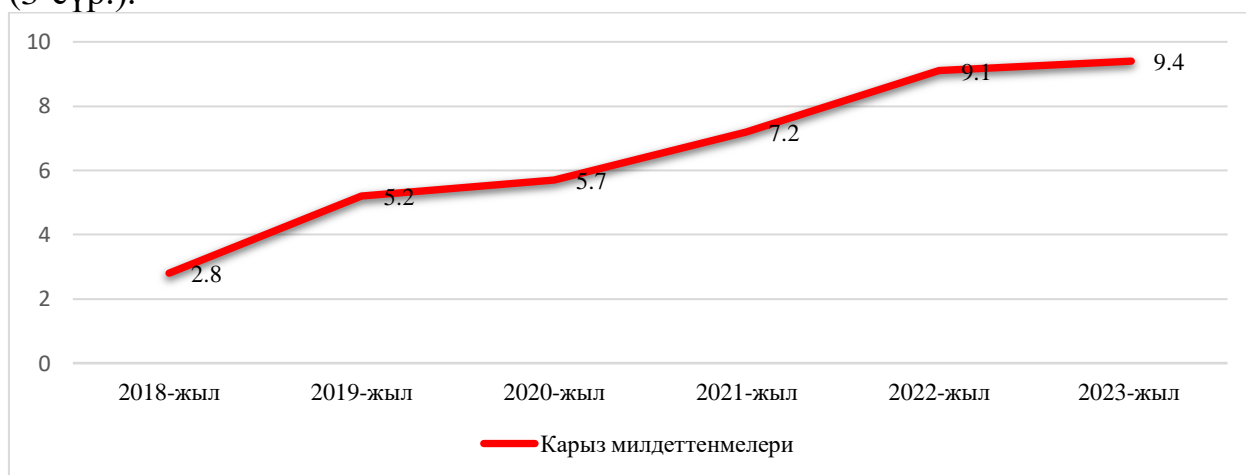
Орточо коюлган тарифтин өсүшү компанияларда дүң кирешенин жогорулашын камсыз кылды. 2018-жылы энергетика системасы боюнча киреше 2014-жылга салыштырмалуу 64,2 %га же 7,9 млрд. сомго өстү. Кирешенин жалпы көлөмүндө негизги үлүштү бөлүштүрүүчү компаниялардын кирешелери ээлейт (2-сүр.).

Ошондой болсо да, энергетика системасы боюнча өсүү тенденциясы да бар, бул тууралуу жүргүзүлгөн талдоо күбөлөп турат, алсак, 2014-2018-жылдары энергетика компанияларынын чыгымдары 2,1 млрд. сомго же 11,3%га көбөйгөн. Чыгымдардын эң көп өсүүсү 2015-жылы байкалган, бул коңшу өлкөлөрдөн электр энергиясынын импорту жана электр энергиясынын өздүк наркынын түзүмүндө чыгымдардын өсүшү менен шартталат (2-сүр.). Чыгымдардын жалпы көлөмүндө негизги үлүштү социалдык фондго чегерүүлөрдү жана материалдык чыгымдарды эсепке алуу менен эмгекке төлөө фонду ээлейт. Эң көп өсүү «Электр станциялары» ААК жана «Кыргызстан улуттук электр тармактары» ААКда көрсөтүлгөн. Бул Бишкек шаарынын ЖЭБине отунга дана кайра конструкциялоого, ошондой эле Датка-Кемин ЭБЧ (ЛЭП) 500 курулушуна кеткен чыгымдар менен шартталат.

2018-жылы энергетика компанияларындагы акча каржаттарынын тартыштыгы 2014-жылга караганда карыз милдеттенмелерин кайра түзүмдөштүрүүнүн жана алар боюнча төлөмдөрдү бир топ кийинки мөөнөткө жылдыруунун эсебинен 5,8 млрд. сомго же 93,5 %га төмөндөгөн (2-сүр.). Акча каражаттарынын тартыштыгы электр энергиясынын орточо өздүк наркы менен акыркы керектөөчүлөргө орточо коюлган тарифтин ортосундагы айырмачылык менен шартталга, ал ар түрдүү акыркы тарифтери бар керектөөчүлөрдүн бардык топтору боюнча коюлган бардык эсептердин орточо өлчөнгөн чоңдугу

катары эсептелет. Өзгөчө белгилей кетүү керек, калк үчүн учурдагы социалдык тариф (0,77 тыйын/кВтс) орточо коюлган тарифтен төмөн (1,37 тыйын/кВтс), ал каражаттардын тартыштыгына жана энергетика компанияларынын кирешесинин болбошуна алып келет. Ошентип, жөнгө салуучу орган тарабынан жүргүзүлүп жаткан Орто мөөнөттүү тарифтик саясат социалдык багытталган жана экономикалык жактан негизделбеген болуп эсептелет.

Энергетика компаниялардын бир катар жылдагы финансы-чарбалык ишмердүүлүгүн баалоо көрсөткөндөй, кредиттердин негизги төлөөчүлөрү «Кыргызстан УЭТ» ААК жана «Электр станциялары» ААК болуп эсептелет. Жылдан-жылга карыз милдеттенмелердин суммасы өсүп жаткандыгы байкалууда, алар 2023-жылы 9,4 млрд. сомду түзөт, алардын ичинен 9,0 млрд. сом иштеп чыгаруучу жана берүүчү энергетика компанияларын туура келет, бул бүгүнкү тарифтик тартыштыкта тармак үчүн оор жүк болуп эсептелет (3-сүр.).

3-сүр. Карыз милдеттенмелери боюнча чыгымдардын өсүү динамикасы (млрд. сом)

Булагы: ОЭКти жөнгө салуу боюнча маагентиكتин маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлдү.

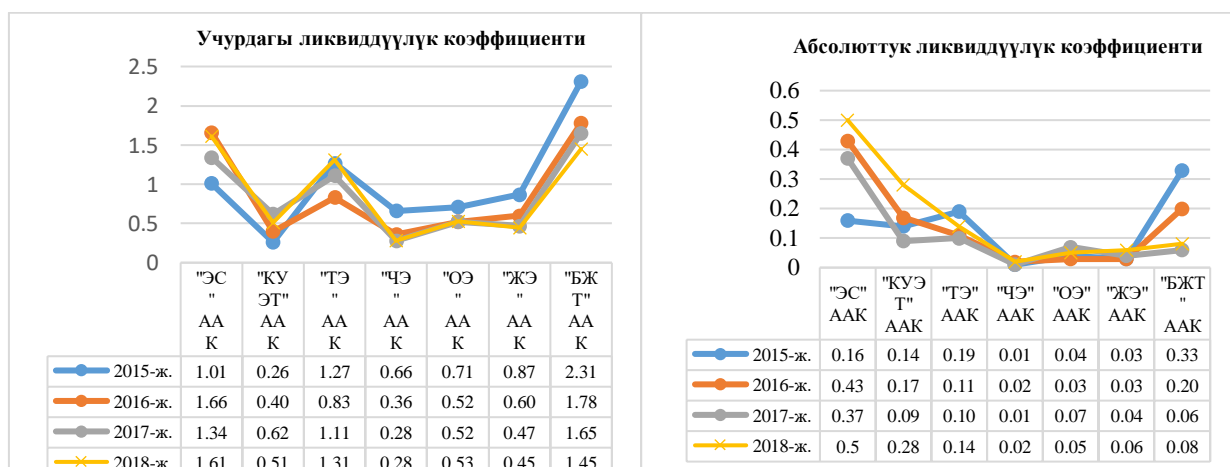
Белгилей кетүү, энергетика компанияларынын карыз милдеттенмелерин жабуунун жалгыз булагы болуп акыркы керектөөчүлөр үчүн электр энергиясына тарифтер болуп эсептелет. Тарифтерди учурдагы деңгээлинде 2023-жылга чейин сактоодо энергетика секторунда финансылык каражаттардын тартыштыгынын өсүшү күтүлүүдө. Энергетика секторунда акча каражаттардын тартыштыгынын пайда болушу акыркы керектөөчүлөр үчүн төмөн деңгээлдеги тарифти камсыз кылат, алар электр энергиясын өндүрүү, берүү жана бөлүштүрүүнүн өздүк наркын жаппайт. Натыйжасы болуп энергетика инфраструктурасынын начарлашы, аны менен бирге тейлөө сапатынын жана ишеничтүүлүгүнүн начарлашы эсептелет. Оңдоо жүргүзүүнү жана инвестицияларды кийинкиге калтыруу менен энергетика секторунда жагдай начарлоосун улантарын эске алуу маанилүү. Ушуга байланыштуу жөнгө салуучунун маанилүү көйгөйлөрүнүн бири болуп туруктуу негизде энергетика компанияларынын чыгашасыздык чекитин туруктуу негизде көзөмөлдөө жана

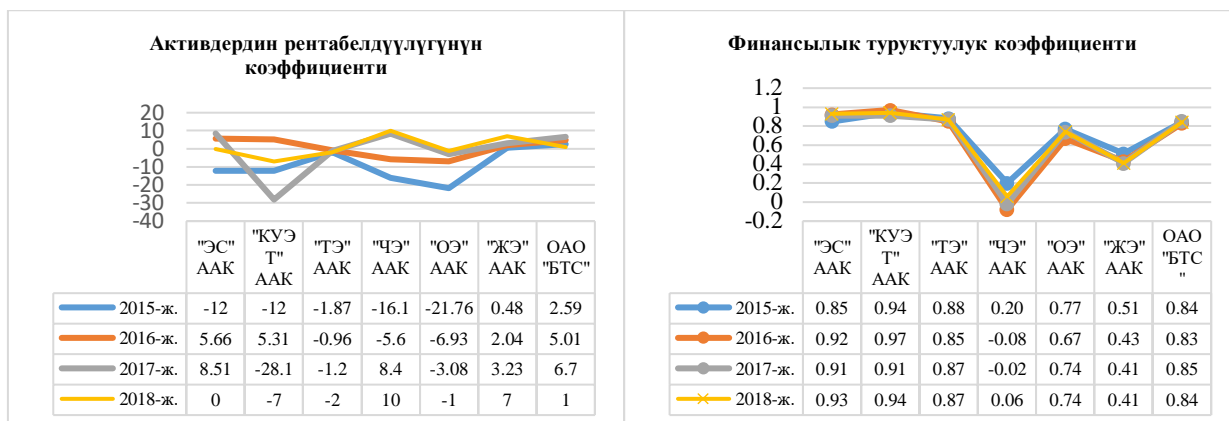
ченемдик кирешени камсыз кылуу менен электр энергиясына экономикалык негизделген тарифтерди иштеп чыгуу эсептелет.

Финансылык ишмердүүлүгүнүн көрсөткүчтөрүн талдоо көңүл жубатардык жыйынтыктарга алып келбейт. Учурдагы (жалпы) ликвиддүүлүктү талдоо көрсөткөндөй, «КУЭТ» ААК жана бардык бөлүштүрүүчү компаниялар өздөрүнүн жүгүртүүчү активдеринин эсебинен учурдагы карыздарын жабууга жөндөмдүү эмес. Калган компаниялардын («ЭС» ААК, «БЖТ» ААК) көрсөткүчтөрү нормалдуу маанидеги диапазондо турат. Абсолюттук ликвиддүүлүктүн коэффициентине талдоо көрсөткөндөй, 2018-жылы «ЭС» ААК жана «КУЭТ» ААКдан башка бардык энергетика компаниялар күнүнө күндөлүк милдеттеринин 20%ын да жаба албайт, бул нерсе аларды абдан жагымсыз абалга алып келүүдө (4-сүр.) Омурзакова, Ж. Т. Анализ и оценка финансово-экономических показателей энергетических компаний Кыргызской Республики за период 2015-2017 гг. [Текст] / Ж. Т. Омурзакова // «Манас» Кыргыз-Түрк университети Реформа – 2018. - № 4 (80) – 17-21-б.

Кирешелүүлүк коэффициентине талдоо көрсөткөндөй, ата мекендик ишканалардын активдеринин рентабелдүүлүгү төмөн бойдон калууда. Эсептер боюнча компаниялардын капиталы жыл сайын көбөйүүдө. Бирок «КУЭТ» ААК, «ТЭ» ААК жана «ОЭ» ААКнын көрсөткүчтөрү 0дөн төмөн бойдон калууда (4-сүр.) Омурзакова, Ж. Т. Анализ и оценка финансово-экономических показателей энергетических компаний Кыргызской Республики за период 2015-2017 гг. [Текст] / Ж. Т. Омурзакова // «Манас» Кыргыз-Түрк университети Реформа – 2018. - № 4 (80) – 17-21-б.

«ЧЭ» ААК, «ОЭ» ААК жана «ЖЭ» ААК финансылык туруктуу эмес, алар тиешелүү нормадан төмөн турат. Финансылык туруктуулук жогорку деңгээлде байкалган көпчүлүк энергетика компанияларында («ЭС» ААК, «КУЭТ» ААК, «ТЭ» ААК, «БЖТ» ААК) ал зайымдык каражаттардын эсебинен камсыз кылынат. Бул компаниялар боюнча акыркы жылдары зайымдык каражаттардын абдан жогору өсүшү байкалууда, бул аларды көз каранды кылат жана алардын стратегиялык статусун эске алып, бул факт өлкөнүн энергетика коопсуздугу үчүн курч коркунуч болуп эсептелет (4-сүр.) Омурзакова, Ж. Т. Анализ и оценка финансово-экономических показателей энергетических компаний Кыргызской Республики за период 2015-2017 гг. [Текст] / Ж. Т. Омурзакова // «Манас» Кыргыз-Түрк университети Реформа – 2018. - № 4 (80) – 17-21-б.

4-сүр. 2015-2018-жылдар мезгилинде энергетика компанияларынын финансы-экономикалык көрсөткүчтөрү

Булагы: эсептердин негизинде автор тарабынан түзүлдү

Энергетика коопсуздугуна коркунучту алдын алуу ОЭКти жөнгө салуу боюнча мамагенттик тарабынан энергетика компанияларын кризистик абалдан чыгаруу үчүн алардын финансылык туруктуулугунун, ликвиддүүлүгүнүн, төлөө жөндөмдүүлүгүнүн жана рентабелдүүлүгүнүн жогоруда келтирилген көрсөткүчтөрүнө дайыма мониторинг жүргүзүүнү талап кылат.

«Электр энергиясына тарифтик саясатты мамлекеттик жөнгө салууну жана түзүүнү өркүндөтүү боюнча божомол жана сунуш» деген үчүнчү главада энергетика компанияларынын чыгашасыздык чекиттери аныкталды, электр энергиясына өзүн актоочу божомол тарифтер жана КР энергетика компанияларынын финансы-экономикалык көрсөткүчтөрүнө таасири аныкталды, ошондой эле энергетика ишканаларынын чыгымдарын азайтуу жана калктын социалдык аярлуу катмарын колдоо боюнча сунуштар берилди.

Чыгашасыздык чекиттерин аныктоо боюнча жүргүзүлгөн эсептер көрсөткөндөй, «Электр станциялары» ААКга чыгашасыздыктын чегине жетүү үчүн жылына орточо эсеп менен 30 389,1 млн. кВтс электр энергиясын иштеп чыгаруу талап кылынат. Бирок учурдагы кубаттуулукта бул мүмкүн эмес. Анткени «Электр станциялары» ААК жылына 14-15 млрд. кВтс иштеп чыгаруу кубаттуулугуна ээ.

Ушуга байланыштуу учурдагы жана 2019-2023-жылдарга пландалган иштеп чыгаруунун чыгымдарын азайтуу менен эсеп жүргүзүү керек деп эсептейбиз, анткени «Электр станциялары» ААКнын чыгымдары 45%га («материалдык чыгымдар», «эмгекке төлөө фонду», «башка чыгашалар») калган компаниялар боюнча 15%га («эмгекке төлөө фонду», «оңдоо, капиталдык салымдар») төмөндөтүлгөн.

Жогорудагыны эске алып, бардык энергетика компаниялары боюнча чыгашасыздык чекиттерине эсеп жүргүзүлдү.

Энергетика компанияларынын бардык чыгымдарын (мында киреше 0гө барабар) жабуу үчүн төмөнкү керек (2-таблица):

2-таблица – КР энергетика компанияларынын чыгашасыздык чекиттерин аныктоонун жыйынтыктары

КР энергетика компаниялары	Чыгашасыздык чекити акча түрүндө (млрд.сом)	Чыгашасыздык чекити накталай түрүндө (млрд.кВтс)	Бекемдик запасы
«Электр станциялары» ААК	5,58	14,4	47 %
«Кыргызстан УЭТ» ААК	3,10	14,18	15 %
«Түндүк электр» ААК	9,9	5,39	-24%
«Чыгыш электр» ААК	2,3	1,42	-27 %
«Ош электр» ААК	2,6	2,34	5%
«Жалалабат электр» ААК	1,8	1,42	-1%

Булагы: эсептердин негизинде автор тарабынан түзүлдү

Акыркы керектөөчүлөр үчүн электр энергиясына экономикалык негизделген тарифтерди киргизүүдө болжолдуу баалоо боюнча тиричилик эмес керектөөчүлөр үчүн орточо берүү тарифи 9,3%га төмөндөйт, мында тиричилик керектөөчүлөр үчүн орточо берүү тарифи 37,1%га көбөйөт.

Жыйынтыгында 2023-жылы акыркы керектөөчүлөр үчүн орточо берүү тарифи 2,18 сом/кВтс түзөт, анын ичинде (3-таблица):

- тиричилик керектөөчүлөр үчүн тарифи – 2,20 сом/кВтс түзөт же колдонуудагы тарифтерге салыштырмалуу 0,74 сом/кВтсга көп;

- тиричилик эмес керектөөчүлөр үчүн тарифи – 2,17 сом/кВтс же колдонуудагы тарифтерге салыштырмалуу 0,03 сом/кВтсга көп.

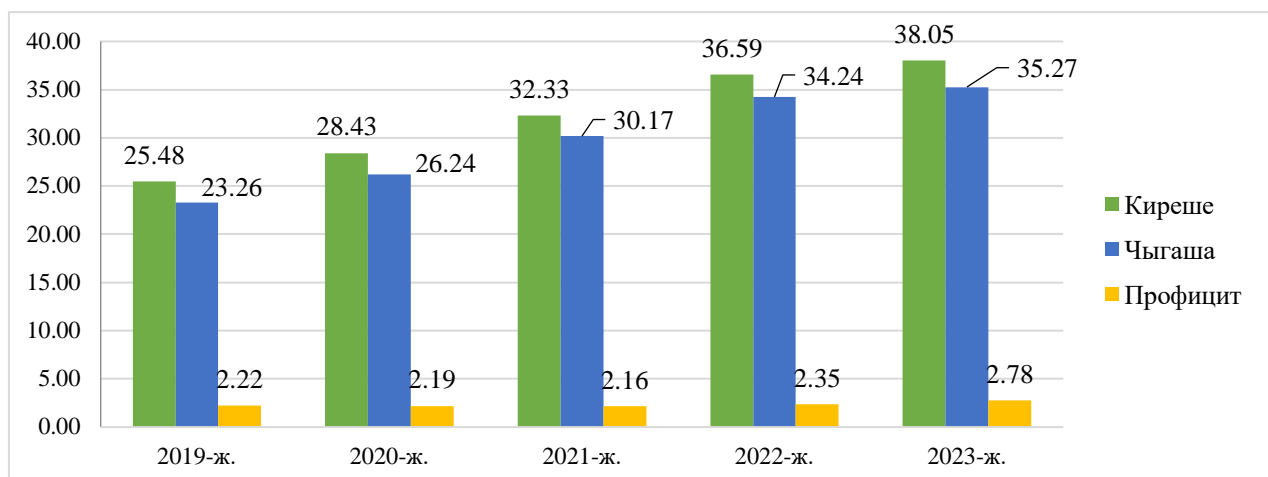
3-таблица – Экономика тармактары жана калк боюнча божомол өзүн актоочу тарифтер

Керектөөчүлөрдүн тобу	2019-ж.	2020-ж.	2021-ж.	2022-ж.	2023-ж.
ТКЧ	1,75	1,89	1,99	2,18	2,20
Айыл чарба	1,75	1,89	1,93	2,15	2,13
Транспорт	1,75	1,92	1,98	2,10	2,18
Өнөр жай	1,71	1,89	1,95	2,15	2,16
Соода	1,60	1,92	1,81	2,21	2,15
Фин. кызмат көрсөтүүлөр	1,84	1,81	1,78	1,73	2,33
Курулуш	1,77	1,86	1,99	2,17	2,17
Башкалар	1,46	1,86	1,96	2,18	2,22

Булагы: автордун эсептери

Ошентип, электр энергиясына экономикалык негизделген тарифтерди белгилөөдө энергетика системасы боюнча 2023-жылы 17,8 млрд. сомго

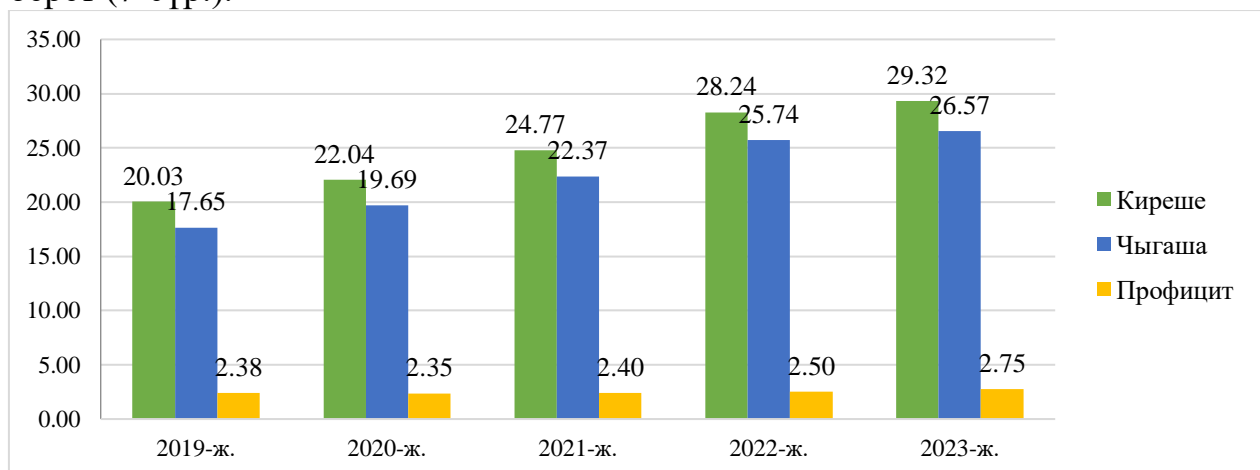
кирешенин көбөйүшү күтүлүүдө, бул энергетика системасы боюнча 2,78 млрд. сом киреше алууга мүмкүндүк берет (6-сүр.).

6-сүр. 2019-2023-жылдарга электр энергиясына өзүн актоочу тарифтерде энергетика системасы боюнча божомол финансы-экономикалык көрсөткүчтөр
Булагы: автордун эсеби

Энергетика компаниялардын учурдагы зайымдык каражаттарды тарта албаган финансылык абалында чыгымдарды жана жоготууларды ченемдик деңгээлге чейин кыскартууда жана электр жана энергетика компанияларынын чыгашасыздыгын камсыз кылууда электр энергетиканы финансылык жакшыртууга жетүү керек.

Жүргүзүлгөн эсеп көрсөткөндөй, «Электр станциялары» ААК чыгашасыздык чекитине материалдык чыгымдарды жана ЭТФны - 45%га, ал эми калган компанияларда 15%га кыскарткан учурда энергетика системасы боюнча 2023-жылга карата кирешенин 9,1 млрд. сомго көбөйүүсү күтүлүүдө, бул энергетика системасы боюнча 2,7 млрд. сом киреше алууга мүмкүндүк берет (7-сүр.).

7-сүр. Энергетика компанияларынын чыгымдарын оптималдаштыруудан кийин 2019-2023-жылдарга электр энергиясына өзүн актоочу тарифтер учурунда энергетика системасы боюнча божомол финансы-экономикалык көрсөткүчтөр
Булагы: автордун эсеби

2019-2023-жылдарга тиричилик эмес керектөөчүлөр үчүн орточо берүү тарифи 30,2 %га төмөндөйт, тиричилик абоненттер үчүн орточо берүү тарифи 5,5 %га көбөйөт (4-таблица).

Жыйынтыгында 2023-жылы акыркы керектөөчүлөр үчүн орточо берүү тарифи 1,68 сом/кВтс түзөт, анын ичинде:

- тиричилик керектөөчүлөр үчүн тарифи – 1,69 сом/кВтс түзөт же колдонуудагы тарифтерге салыштырмалуу 0, 23 сом/кВтсга көп;
- тиричилик эмес керектөөчүлөр үчүн тарифи – 1,68 сом/кВтс же колдонуудагы тарифтерге салыштырмалуу 0,5 сом/кВтсга аз.

4-таблица – Энергетика компанияларынын чыгымдарын оптималдаштыруудан кийин экономика тармактары жана калк боюнча электр энергиясына божомол өзүн актоочу тарифтер

Керектөөчүлөрдүн тобу	2019-ж.	2020-ж.	2021-ж.	2022-ж.	2023-ж.
ТКЧ	1,37	1,46	1,52	1,68	1,69
Айыл чарба	1,37	1,46	1,47	1,65	1,63
Транспорт	1,37	1,48	1,51	1,62	1,68
Өнөр жай	1,34	1,46	1,49	1,65	1,66
Соода	1,25	1,49	1,38	1,70	1,65
Фин. кызмат көрсөтүүлөр	1,44	1,38	1,35	1,33	1,79
Курулуш	1,39	1,44	1,52	1,67	1,67
Башкалар	1,14	1,44	1,49	1,67	1,71

Булагы: автордун эсептери

Бул тарифтер мурдагыларга караганда төмөн (3-табл). Ошентип, акыркы керектөөчүлөр үчүн электр энергиясына тарифтик саясатты өзгөртүүдө чыгашасыздыкты камсыз кылууну эске алуу менен биринчи кезекте чыгымдарды жана жоготууларды ченемдик деңгээлге чейин кыскартуу аркылуу энергетика секторунун ишинин жалпы натыйжалуулугун көтөрүү жана акыркы керектөөчүлөр үчүн экономикалык тарифтерди киргизүү жөнүндө чечим кабыл алуу максатка ылайыктуу.

Жөнгө салуучу менен монополисттердин ортосуна көз карандысыз коомдук жана кесиптик институттарды киргизүү керек, алар реалдуу убакыт режиминде негизги чыгымдарды (оңдоо, капиталдык салымдар) көзөмөлдөө үчүн ишканалардын эксплуатациялык жана инвестициялык ишмердүүлүгүнө мониторинг жүргүзө алышат жана керектөөчүлөрдүн институтун киргизүү керек, алар мамлекеттик заказдын негизинде керектөөчүлөрдүн мүмкүнчүлүктөрүн жана керектөөлөрүн көзөмөлдөйт жана алынган маалыматты берип турушат. Ошондой эле монополисттердин эксплуатациялык жана инвестициялык ишмердүүлүгүнө техникалык-экономикалык аудит жүргүзүүгө заказы бар кесипкөй эксперттердин тобу. Ошондо коомдук

угууларды тарифтик процесстин өзөктүү бөлүгү кылса болот жана аларды жарышуу негизинде жүргүзүүгө болот (9-сүр.).

9-сүр. КР энергия алып жүрүүчүлөргө тарифтерди түзүү процессинин схемасы
Булагы: автор тарабынан иштелип чыкты

Атап айтканда, тарифтик процессти чыгымдар боюнча көзөмөлдөнүүчү жана жарышуучу форматка которуу керек, андан кийин алынган объективдүү маалыматтын базасында өлкөдө тарифтерди канчага көтөрүү керектиги жөнүндө чечим кабыл алуу керек. Мындай жол менен тарифтик процессти контролго коюуга болот жана электр энергиясына төлөмдүн деңгээлин калктын жаа экономиканын реалдуу төлөө жөндөмүнүн чегинен чыгарбоо керек.

Ошондой эле белгилей кетүү керек, бүгүнкү күндө КР ЖКПМКнын күчү менен энергетика тармагында саясатты жүргүзүү жана чечимдерди кабыл алуу жетишсиз. Өзүнчү органды, мурдагы КР Энергетика министрлиги сыяктуу, түзүү керек.

ОЭК энергетикалык компаниялардын жана ишканалардын ишмердүүлүгүн башкаруу жана жөнгө салуу түзүмүн өркүндөтүү жана институционалдык реформалар энергетикалык саясатта приоритет катары белгиленген жана 2040-жылга чейин ОЭКти өнүктүрүү концепциясынын долбооруна киргизилген [2040-жылга чейин ОЭКти өнүктүрүү концепциясынын долбоору. Бишкек, 2018].

Институционалдык реформаларды өркүндөтүү концепциясынын долбооруна ылайык ОЭК ишканаларынын чарба жүргүзүүчү субъекттеринин ишмердүүлүгүнүн ачыктыгын камсыз кылуу жана статусун көтөрүү жолу менен мамлекеттик органдардын башкаруу, жөнгө салуу жана контролдоо боюнча күч-аракетин консолидациялоо багытында жүзөгө ашыруу сунушталууда, муну КР Энергетика министрлигин калыбына келтирүү менен мүмкүн болот.

Мында Министрликтин статусундагы бир орган мамлекеттик (антикризистик) башкаруу, жөнгө салуу жана контролдоону бекемдөө, ошондой эле мамлекеттер аралык мамилелерди жөндөө жана энергия алып жүрүүчүлөрдүн эл аралык рынокторуна чыгуу боюнча интеграциялык процесстерди өнүктүрүү жолу менен ички жана тышкы энергетикалык саясатты күчөтүүнү камсыз кылуу керек.

Андан башка, КР Өкмөтүнө караштуу ОЭКти жөнгө салуу боюнча мамагенттиктин отун-энергетикалык комплексти жөнгө салуу боюнча функциялардын бардык комплексин жүргүзүү менен анын потенциалын күчөтүү керек.

КОРУТУНДУ

1. Рынок экономикасынын пайда болуусунун жана өнүгүүсүнүн ар түрдүү этаптарында мамлекеттин бул процесстерге кийлигишүүсүнө болгон мамилеси өзгөргөн. Эгер рынок мамилелеринин калыптануу мезгилинде (XVII – XVIII к.) соодага, өнөр жайга мамлекеттин жөнгө салуусунун зарылдыгы таанылса, XVIII кылымдын аягында мамлекеттин кийлигишүүсү рынок мамилелеринин өнүгүүсүн кечендеткен кедерги катары бааланган. Бул экономикалык ойдун өнүгүүсүнө таасир тийгизбей койгон жок жана рынок экономикасын жөнгө салуунун ар түрдүү концепцияларынын пайда болуусун шарттаган. Экономикалык ойдун өкүлдөрүнүн көз караштарын талдоо рынок экономикасында мамлекеттин ролун азыркы учурда кайра карап чыгууга өбөлгө болду.

2. Бүгүнкү күндө электр энергетикасын жөнгө салуу ОЭКти жөнгө салуу боюнча мамлекеттик агенттик тарабынан жүргүзүлөт жана анын башка максаты өндүрүүчүлөр менен керектөөчүлөрдүн ортосундагы балансты сактоо болуп эсептелет. Мында мамлекеттик жөнгө салуу энергетикалык компаниялардын ишин лицензиялоо жана электр, жылуулук энергиясына жана жаратылыш газына тарифтерди коюу менен белгиленген.

3. Электр энергиясына тарифтер Электр энергиясынын өздүк наркын аныктоо жана тарифтерди түзүү методикасына ылайык каралат. Тариф түзүүнүн учурдагы системасы өндүрүүчүлөрдүн да, керектөөчүлөрдүн да ичинде кайчылаш субсидиялоо, ошондой эле мамлекеттин калктын социалдык аярлуу катмары үчүн дотацияларды бөлүү менен рыноктук эмес методдорго жол берет.

4. 2014-2018-жылдарга ОМТСтин ишке ашыруу көрсөткөндөй, акыркы керектөөчүлөр үчүн электр энергиясына киргизилген тарифтер электр энергиясынын өздүк наркынан төмөн жана энергетика системасында акча каражаттарынын тартыштыгын жана карыз милдеттенмелердин өсүшүн төмөндөтүүгө мүмкүндүк бербеди, ал 100 млрд. сомдон ашат.

5. Зайымдык каражаттарды төлөөнүн негизги суммасы 2022-2023-жылдарга туура келет, бул бүгүнкү тарифтик тартыштыкта тармак үчүн оор жүк болуп эсептелет. Андан башка, тарифтерди учурдагы деңгээлинде

2023-жылга чейин сактаган учурда энергетика секторунда финансылык каражаттардын тартыштыгынын өсүшү күтүлүүдө. Эгер 2018-жылы тартыштык 0,4 млрд. сомду түзсө, 2023-жылы 13,8 млрд сом болот.

6. Учурдагы керектөөчүлөрдү энергия менен жабдуунун ишенимдүүлүгүн жана энергетикалык компаниялардын техникалык абалын мүнөздөгөн негизги көрсөткүчтөр жөнгө салуучунун функцияларын толук чагылдырбайт, ал чыгымдарды оптималдаштыруу чараларын жана тарифтерди негиздөө үчүн энергетика компанияларынын финансы-чарбалык ишинин натыйжалуулугу жөнүндө толук маалыматка ээ болууга тийиш.

7. Учурдагы (жалпы) ликвиддүүлүктү талдоо көрсөткөндөй, «КУЭТ» ААКсы жана бардык бөлүштүрүүчү компаниялар жүгүртүүчү активдеринин эсебинен күндөлүк милдеттенмелерин жабууга жөндөмсүз. Абсолюттук ликвиддүүлүктүн коэффициентин талдоо көрсөткөндөй, 2018-жылы «ЭС» ААК жана «КУЭТ» ААКдан башка бардык энергетика компаниялары күндөлүк милдеттенмелерин 20%ын күнүнө жаба албайт. Кирешелүүлүк коэффициентин талдоо көрсөткөндөй, ата мекендик ишканалардын активдеринин рентабелдүүлүгү төмөн бойдон калууда.

8. «ЧЭ» ААК, «ОЭ» ААК жана «ЖЭ» ААК финансылык жактан туруктуу эмес болуп эсептелет, алар тиешелүү ченемден төмөн турат. Финансылык туруктуулуктун жогорку деңгээли байкалган көпчүлүк энергетика компанияларында («ЭС» ААК, «КУЭТ» ААК, «СЭ» ААК, «БЖТ» ААК) ал зайымдык каражаттардын эсебинен камсыз болот. Бул компаниялар боюнча акыркы жылдары зайымдык каражаттардын абдан жогору өсүүсү байкалууда, бул аларды көз каранды кылат жана алардын стратегиялык статусун эске алып, бул факт өлкөнүн энергетикалык коопсуздугу үчүн коркунуч болуп эсептелет.

СУНУШТАР

Жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөө бизге төмөнкүдөй сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди:

1. Энергетикалык коопсуздук коркунучун алдын алуу ОЭКти жөнгө салуу боюнча мамагенттик тарабынан энергетикалык компаниялардын жогоруда келтирилген финансылык туруктуулугунун, ликвиддүүлүгүнүн, төлөм жөндөмдүүлүгүн жана рентабелдүүлүгүнүн көрсөткүчтөрүнө дайыма мониторинг жүргүзүүнү жана электр энергиясына экономикалык негизделген тарифтерди коюу жолу аркылуу аларды кризистик абалдан чыгаруу үчүн чараларды көрүүнү талап кылат.

2. Финансылык жакшыртууга чыгымдарды жан ажоготууларды ченемдик деңгээлге чейин төмөндөтүү жана электр жана жылуулук энергиясын өндүрүү, берүү жана бөлүштүрүүнүн толук наркын, тартылган инвестицияларды төлөөнү гана камтыбастан, ошондой эле модернизациялоого, техникалык кайра жабдууга жана өнүктүрүүгө чыгымдарды да кошкон тарифтерди киргизүү жолу аркылуу жетүү керек. Ченемдик-техникалык документтерди жаңылоо керек.

3. Азыркы убакта колдонулуп жаткан кайчылаш субсидиялоо жоюлушу керек жана кирешеси төмөн деңгээлдеги калк үчүн энергия алып жүрүүчүлөргө даректүү социалдык төлөм менен социалдык багыттагы тарифтерден экономикалык негизделген тарифтерге өтүү керек.

4. Тарифтерди иштеп чыгуу энергетикалык компанияларда чыгымдар боюнча көзөмөлдөнүүчү процесске которуу керек, чыгымдарды оптималдаштыруу керек, жоготууларды ченемдик деңгээлге чейин төмөндөтүү керек, энергия натыйжалуулукту жогорулатууну эске алуу менен энергия керектөөнүн өсүшүн эске алуу керек, андан кийин гана алынган объективдүү маалыматтардын базасында өлкөдө тарифтерди канчага көтөрүү керектиги жөнүндө чечим кабыл алуу керек. Мындай жол менен тарифтик процессти контролго коюуга болот энергетика компанияларынын чыгашасыздыгын камсыз кылууга болот.

5. Жөнгө салуучу менен энергетика компаниялардын ортосунда көз карандысыз эксперттерди коомдук жана кесиптик институттарга киргизүү керек, реалдуу убакыт режиминде негизги чыгымдарды (оңдоо, капиталдык салымдар) көзөмөлдөө үчүн ишканалардын алар эксплуатациялык жана инвестициялык ишине мониторинг жүргүзө алат, ошондой эле мамлекеттик заказдын негизинде керектөөчүлөрдүн электр энергиясына болгон керектөөсүнүн өсүшүн божомолдойт жана алынган маалыматты КР Өкмөтүнө караштуу ОЭКти жөнгө салуу боюнча мамагенттикке берет.

6. Энергетика тармагын башкаруу түзүмүндө реформаларды жүргүзүү, мамлекеттер аралык энергетикалык байланыштарды жөндөө жана КР Өкмөтүнүн инвесторлор алдындагы кепилдиктерин камсыз кылуу керек. Бул үчүн өзүнчө мамлекеттик орган КР Энергетика министрлигин калыбына келтирүү керек. Улуттук энергетикалык холдинг компаниясын инвестициялоону башка форматка өткөрүү керек жана электр жана жылуулук энергиясына финансылык көз карандылыгыен жоюу керке.

7. Кеңири коомдук угууларды жүргүзүү, энергетикалык компаниялардын реалдуу чыгымдары жөнүндө коомчулукка маалымдоо жана электр жана жылуулук энергиясына, ошондой эле жаратылыш газына коюлган тарифтерди негиздөө керек. Бүгүнкү күндө керектөөчүлөрдүн электр энергиясынын анык наркы жөнүндө жетиштүү маалыматы жок, ушуга байланыштуу аларга тарифтер көтөрүлгөндө нааразычылыктар өсүүдө.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. Омурзакова, Ж. Т. Государственное регулирование энергетики Кыргызской Республики [Текст] / Ж. Т. Омурзакова // Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин Жарчысы: – Бишкек, 2014. - № 31. – 539-543-б.;

2. Омурзакова, Ж. Т., Касимова В. М. Проблемы повышения финансовой устойчивости энергетических компаний КР [Текст] / В. М.

Касымова, Ж. Т. Омурзакова // Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин Жарчысы: – Бишкек, 2014. - № 32. – 441-444-б.;

3. Омурзакова Ж. Т., Касымова В. М. Роль тарифной политики в регулировании спроса на электроэнергию и сокращении дефицита финансовых средств энергетических компаний КР [Текст] / В. М. Касымова, Ж. Т. Омурзакова // Кыргыз-түрк «Манас» университети «Реформа»: – Бишкек, 2016. - №3 (71) – 56-62-б.;

4. Омурзакова, Ж. Т. Тарифная политика на электроэнергию и экономическая эффективность деятельности распределительных энергетических компаний на примере ОАО «Востокэлектро» [Текст] / Ж. Т. Омурзакова // Ученый 21 века: – 2017. - № 1-1. – 71-74-б.;

5. Омурзакова, Ж. Т. Анализ и оценка финансово-экономических показателей энергетических компаний Кыргызской Республики за период 2015-2017 гг. [Текст] / Ж. Т. Омурзакова // Кыргыз-түрк «Манас» университети «Реформа». – 2018. - № 4 (80) – 17-21-б.;

6. Омурзакова, Ж. Т. Влияние Среднесрочной тарифной политики на потребление электрической энергии и сокращение потерь [Текст] / А. А. Ишеналиев, Ж. Т. Омурзакова // Кыргыз-түрк «Манас» университети «Реформа». – 2018. - № 4 (80) – 22-27-б.;

7. Омурзакова, Ж. Т. Оценка использования топливно-энергетических ресурсов и пути оптимизации топливно-энергетического баланса Кыргызской Республики [Текст] В. М. Касымова, Р. Б. Куржумбаева, А. В. Архангельская, Ж. Т. Омурзакова // 48 Международная научная конференция Евразийского Научного Объединения: Москва – 2019. 163-167-б.;

8. Омурзакова, Ж. Т. Проблемы обеспечения финансовой устойчивости, платежеспособности и ликвидности энергетических компаний Кыргызской Республики [Текст] / Ж. Т. Омурзакова // Актуальные вопросы права, экономики и управления: сборник статей XVIII Международной научно-практической конференции. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2019. – 41-46-б.

РЕЗЮМЕ

диссертации Омурзаковой Жаркын Талайбековны на тему:
«Государственное регулирование в электроэнергетике и пути выхода
энергетических компаний из кризиса» на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности 08.00.10 – «Финансы,
денежное обращение и кредит»

Ключевые слова: государственное регулирование, энергетические компании, тарифная политика, дефицит денежных средств, финансово-экономические показатели, финансовая устойчивость.

Объектом данного научного исследования являются электроэнергетические компании КР.

Предмет исследования - теоретические, методические и практические аспекты формирования государственной политики по регулированию деятельности предприятий электроэнергетики и формированию тарифной политики на электроэнергию.

Цели исследования: разработка научно-обоснованных подходов государственного регулирования в электроэнергетике и определения путей вывода из кризиса энергетических компаний через проведение экономически обоснованной тарифной политики на энергоносители.

Методы исследования: системный, логический, графический сравнительный и экономико-статистический анализ.

Полученные результаты: изучены теоретические и методологические основы формирования тарифной политики в условиях рыночной экономики. Проведена оценка госрегулирования по проводимой тарифной политике и влияния ее на финансово-хозяйственную деятельность энергетических компаний. Проведена оценка и прогноз тарифов для обеспечения безубыточности энергетических компаний. Разработаны предложения по выводу из кризисного состояния предприятий электроэнергетики и проведения разумной тарифной политики на электроэнергию.

Степень использования: результаты могут быть использованы органами государственной власти Кыргызской Республики в сфере топливно-энергетического комплекса, энергетическими компаниями.

Область применения: предложенная система индикаторов регулирования финансово-экономической деятельности предприятий электроэнергетики и совершенствование методологии формирования тарифов на энергоносители могут служить при разработке новой Среднесрочной тарифной политики на 2019-2023 годы и позволит вывести из кризисного состояния предприятия электроэнергетики, а также разработке мер по социальной защите уязвимых слоев населения КР и регионов.

Омурзакова Жаркын Талайбековнанын 08.00.10 - «Финансы, акча жүгүртүү жана кредит» адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденүүгө сунушталган «Электр энергетикасында мамлекеттик жөнгө салуу жана энергетикалык компаниялардын кризистен чыгуу жолдору» темасындагы диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: мамлекеттик жөнгө салуу, энергетикалык компаниялар, тарифтик саясат, акча каражаттарынын тартыштыгы, финансы-экономикалык көрсөткүчтөр, финансылык туруктуулук.

Илимий изилдөөнүн негизги объектиси КР электр энергетикалык компаниялары болуп эсептелет.

Изилдөөнүн предмети: электр энергетикасынын ишканаларынын ишмердүүлүгүн жөнгө салуу жана электр энергиясына тарифтик саясаттын түзүлүшү боюнча мамлекеттик саясатты түзүүнүн теориялык, методикалык жана практикалык аспектилери.

Изилдөөнүн максаттары: электр энергетикасын мамлекеттик жөнгө салуунун илимий жактан негизделген жолдорун иштеп чыгуу жана энергия алып жүрүүчүлөргө экономикалык жактан негизделген тарифтик саясатты жүргүзүү аркылуу энергетикалык компанияларды кризистен чыгаруунун жолдорун аныктоо.

Изилдөөнүн методдору: системалуу, логикалык, графикалык салыштырма жана экономикалык-статистикалык талдоо.

Алынган жыйынтыктар: рынок экономикасынын шарттарында тарифтик саясатты түзүүнүн теориялык жана методологиялык негиздери изилденди. Жүргүзүлгөн тарифтик саясат жана анын энергетикалык компаниялардын финансы-чарбалык ишмердүүлүгүнө тийгизген таасири боюнча мамлекеттик жөнгө салууга баалоо жүргүзүлдү. Энергетикалык компаниялардын чыгашасыздыгын камсыз кылуу үчүн тарифтерди баалоо жана аларды божомолдоо иштери жүргүзүлдү. Электр энергетикасынын ишканаларын кризистик абалдан чыгаруу жана электр энергиясына акылга сыярлык тарифтик саясатты жүргүзүү боюнча сунуштар иштелип чыкты.

Пайдалануу даражасы: алынган жыйынтыктар отун-энергетикалык комплекс чөйрөсүндөгү КР мамлекеттик бийлик органдары, энергетикалык компаниялар тарабынан пайдаланылышы мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: энергия алып жүрүүчүлөргө тарифтерди түзүүнүн методологиясын өркүндөтүүнүн жана электр энергетикасынын ишканаларынын финансы-экономикалык ишмердүүлүгүн жөнгө салуунун сунуш кылынган индикаторлорунун системасы 2019-2023-жылдарга карата жаңы орто мөөнөттүү тарифтик саясатты иштеп чыгууда кызат кылышы мүмкүн жана электр энергетикасынын ишканаларын кризистик абалдан чыгарууга мүмкүндүк берет, ошондой эле КР калкынын аярлуу катмарларын жана региондорду социалдык коргоо боюнча чараларды иштеп чыгууга пайдаланылышы мүмкүн.

SUMMARY

Thesis of Omurzakova Zharkyn Talaybekovna «Government regulation in the power industry and ways for energy companies to recover from the crisis» for the degree of candidate of economic sciences in the specialtie 08.00.10 – «Finance, money circulation and credit»

Keywords: government regulation, energy companies, tariff policy, scarcity of funds, financial and economic indicators, financial stability.

The object of this scientific research is electricity companies of KR.

The subject of the research is theoretical, methodical and practical aspects of formation of the state policy on regulation of the electric power industry enterprises activity and formation of the tariff policy for electric power.

Objectives of the research: development of scientifically grounded approaches of state regulation in the electric power industry and ways of determination from overcoming crisis of energy companies through the implementation of economically grounded tariff policy on energy carriers.

Research methods: methods of system and logical analysis, graphical comparative and economic-statistical analysis.

The obtained results: theoretical and methodological bases of formation of tariff policy in the conditions of market economy are studied. The assessment of the state regulation on the conducted tariff policy and its influence on the financial and economic activity of energy companies is carried out. Tariffs were assessed and forecast to ensure break-even for energy companies. Proposals to withdraw from the crisis state of electric power industry enterprises were developed and a reasonable tariff policy for electric power was conducted.

Degree of use: the results can be used by the state authorities of the Kyrgyz Republic in the field of fuel and energy complex and energy companies.

Scope: the proposed system of regulation indicators of financial and economic activities of electric power industry enterprises and improvement of the formation methodology of energy tariffs can serve in the development of a new medium-term tariff policy for 2019-2023 and will allow to take out of the crisis state of the electric power industry, as well as the development of measures for social protection of vulnerable segments of the population of the Kyrgyz Republic and regions.